

УКРАЇНСЬКЕ ЖИТТЯ В СЕВАСТОПОЛІ

❖ На першу	❖ Просвіта	❖ Дзвін Севастополя	❖ Союз українок	❖ ТРЦ Бриз
❖ Відгуки	❖ Галерея	❖ Вільна трибуна	❖ УКІЦ	❖ УГКЦ
	❖ Бібліотека	❖ Пласт	❖ Смішного!	❖ Лінки

Олександр Пономарів

ФОНЕМИ Г та Г

Словник і коментар

УМОВНІ СКОРОЧЕННЯ

Назви мов

англ. - англійська
 болг. - болгарська
 бр. - білоруська
 вл. - верхньолужицька
 гр. - грецька
 лат. - латинська
 мак. - македонська
 нім. - німецька
 нл. - нижньолужицька
 п. - польська
 перс. - перська
 псл. - праслов'янська
 р. - російська
 санскр. - санскрит (давньоіндійська)
 слн. - словенська
 слц. - словацька
 серб. - сербська
 тюрк. - тюркські
 укр. - українська
 хrv. - хорватська
 ч. - чеська

Скорочення позначок

антр. - антропологія
 біол. - біологія
 бот. - ботаніка
 виг. - вигук
 геол. - геологія
 д.відм. - давальний відмінок
 діал. - діалектне слово
 ж., жін.- жіночий рід
 заст. - застаріле слово
 зб. - збірний іменник
 зоол. - зоологія
 кул. - кулінарія
 лінгв. - лінгвістика
 літ. - літературознавство
 мед. - медицина
 мист. - мистецтвознавство
 мн. - множина
 муз. - музикознавство
 спорт. - спортивний термін
 тс. - те саме
 філос. - філософія

ЗМІСТ

Переднє слово

Вступні уваги

Слова з фонемою г'

Загальні назви

Іншомовні антропоніми

Українські прізвища

Географічні назви

Слова грецького походження (де не слід уживати проривного г')

Було б дуже бажано усунути ще дві недоречності

Література

ФОНЕМИ Г та І

Словник і коментар

ПЕРЕДНЄ СЛОВО

Наши мовознавці тепер працюють над новою редакцією українського правопису. Вони мають різні орієнтації, які переважно виявляються в намаганнях, з одного боку, у правописному кодексі нічого не змінювати і, з другого боку, вдосконалити чинний правопис, зберігши в ньому все апробоване традицією та внішні українські зміни. До того ж у мовній практиці помітна мода порушувати чинний правопис. За цих обставин постає потреба ґрунтово обміркувати питання стосовно напрямів удосконалення нашого правопису. Передовсім варто зазначити, що правописні підвиалини випрацьовано, а тому потрібно спрямувати свої зусилля на шліфування тих правописних норм, де нагромаджено всілякі нашарування, породжені попередніми несприятливими умовами функціонування української мови. Таких "уразливих" місць в українському правописному кодексі не так і багато. До них заразуємо й упорядкування написань з літерою і.

Правописні норми мають якнайповніше відбивати фонетичну і граматичну структуру сучасної української літературної мови. Як бути в такому разі з літерою і? Вилучити її з ужитку чи, навпаки, надати їй значного поширення? Відразу заперечимо: ні перше, ні друге. Необхідно зважати на місце позначуваної літерою і фонеми у фонологічній системі сучасної української літературної мови. Річ у тому, що фонема [ɪ] посідає периферійне місце в сукупності фонем української мови, а отже, через те не може "претендувати" на якісь привілеї. Ця фонема не відбиває духу української мови, що засвідчує її використання в порівняно небагатьох словах звуконаслідувального та іншомовного походження. Проте вона функціонує в українській мові, що і сприяло закріпленню літери і. Звичайно, ідеться здебільшого про іншомовні слова.

Невпорядкованість використання літери і відображені останнім часом у низці виданих довідників. На жаль, довідники не позбавлені вад, тому з багатьма їхніми рекомендаціями не можна погодитися. У пропонованому словникові професора Олександра Пономарєва маємо, на наш погляд, найоб'єктивніше розв'язання цього питання. Автор у словнику використав засади "Українського правопису" 1928 року щодо написання слів з літерами і і, але з деякими уточненнями. Уточнення стосовно використання літер і і у словах іншомовного походження полягають:

- а) у послідовному відтворенні проривного [ɪ] і глottового [ɪ] у спільнокореневих словах слов'янських мов українським і;
- б) у використанні в усіх грецизмах тільки літери і;
- в) у передаванні фонеми [ɪ] у запозиченнях з інших мов через і;
- г) у вживанні літери і у давно засвоєних словах;
- і) у розрізненні і та і у неслов'янських іменах та прізвищах, а також у новіших загальних назвах відповідно до вживання П та д у мові-джерелі.

Пропонований словник укладено на підставі лексикографічних праць відомих авторитетів у галузі історії і культури української мови та власних студій професора Олександра Пономарєва.

Принагідне звернемо увагу ще на деякі питання українського правопису, пов'язані з написанням слів іншомовного походження. Зокрема, варто протидіяти надуванню літери ф. Звук [f] українська та інші слов'янські мови запозичили. Наша мова цьому запозиченню чинила впертий опір, на який вказують написання -картопля, квасоля, Пилип, Степан та інші. Тепер звук [f] і відповідна літера закріпилися в словах типу філософія, футуризм, феномен. Проте вживати звук там, де його не подибуємо в мові-джерелі, не варто. Тут, безперечно, позначилися впливи російської мови. Як слухно мовить професор Олександр Пономарів, настав час писати логаритм, ортографія, міт, мітичний, мітологія, Атени, Термополі, Методій тощо.

Бажано було б упорядкувати правопис і и і в іншомовних власних назвах. За чинним правописом у загальних назвах після приголосних д, т, з, с, ц, ж (дж), ч, ш, р перед наступним приголосним пишемо и. Зазначене правило треба послідовніше поширити і на власні назви. Таке поширення надасть нашому правописові викінченості і стрункості.

Український правопис звичайно побудовано на фонематичному принципі, який передбачає збереження в написанні фонемної структури слова. Вимога фонетичного принципу писати однаково в різних фонетичних і граматичних позиціях має знайти ширше застосування. У сучасних написаннях натрапляємо на неприродні для української мови збіги голосних. Пишуть, наприклад, матеріал, матеріальний, колоніальний, імперіалізм. Однак у вихідних словах пишемо з йотованою голосною: матерія, колонія, імперія. Тому правило про передавання звукосполучок і + голосна має стосуватися всіх споріднених слів, тобто по-українському скрізь потрібно писати і + йотована голосна (літера). Отож артеріальний, бо пишемо й вимовляємо артерія, парофіяльний, бо пишемо й вимовляємо парофія.

Наприкінці нашої розмови хочеться висловити сподівання, що зусиллями наших найавторитетніших мовознавців нове видання українського правопису стане поступом у вияві гармонії мовленого й писаного рідного слова. Водночас побажаймо авторові словника нових плідних здобутків у шліфуванні правописних норм сучасної української мови.

Іван Вихованець,
член-кореспондент Національної академії наук України

Далі

ФОНЕМИ Г та І

Словник і коментар

ВСТУПНІ УВАГИ

Українська мова належить до тих індоєвропейських мов, де проривний задньояєиковий приголосний г' перейшов у глottковий, або фарингальний г (іноді його ще називають фрикативним). Зі слов'янських мов таке явище спостерігаємо також у білоруській, верхньолужицькій, словацькій та чеській мовах. Там, де в інших слов'ян на місці праслов'янського ց зберігся проривний г'(д), у зазначених п'ятьох мовах маємо фрикативний г(п). Для прикладу візьмемо слово **голова**: псл. golva, п., нл. glova, р. голова, болг. мак., срб. глава (вимовляється, як наша фонема г), хрв., слн. glava, з одного боку, та укр. голова, бр. галава, вл. hlova, слц., ч. hlava - з другого. Тобто слова спільногого кореня в одних слов'ян уживаються з проривним г', а в інших із фрикативним г, причому це поширюється не лише на загальні, а й на власні назви. Скажімо, чехи звуть свою столицю Praha, а поляки Praga, хорвати кажуть Zagreb, болгари България, а чехи Zahreb, Bulharsko. Тож і нам немає потреби писати й вимовляти **Загреб, Голубев**, бо в назві хорватської столиці той самий корінь, що й у дієслові гребти, а російське прізвище походить від птаха, який зветься по-нашому голуб: отже, пишімо й вимовляймо **Загреб, Голубев**.

З неспов'янських мов звук г' перейшов у г і в інших мовах, зокрема в грецькій*, тому в словах грецького походження вживаемо г не тільки там, де був густий придих (...), що відтворювався лат. п (**Гера, Геракл, Гермес, гематома, гідра, гімн**), а й на місці ...: **апогей, галактика, епіграма** тощо, бо так вимовляють греки, з якими наші предки мали давні історичні, географічні, господарські, культурні зв'язки. Дивно було б українцям "гекати" в грецьких словах, коли самі греки "гекають".

Хоч проривний звук г' у нашій мові використовується в порівняно небагатьох словах звуконаслідувального та іншомовного походження, до 1933 року для його позначення існувала літера г'. Вилучення цієї літери спричинило розхитування вимовної норми, що вже майже була встановилася. У виданні правопису 1990 року літера г' знову посіла належне їй 5-те місце в українській абетці. Але введення літери без вироблення чітких рекомендацій щодо її вживання спричинило нові порушення фонетичної системи. Позаяк кількість слів із фонемою г' далеко не обмежується списком, наведеним на с. 20 "Українського правопису", а поради на кшталт "правильною є вимова Гібралтар і Ібралтар, Гете й Ґете" видаються, м'яко кажучи, дивними для мовного кодексу, кожен українець заходився писати літеру та вимовляти проривний приголосний на власний розсуд.

Є люди, які гадають, що вимова г править за ознаку низької освіченості або сільського походження, і вживають г' там, де його немає в жодній мові світу (крім російської): гімн (гр. hymnos), Гамлет (англ. Hamlet), балаган (перс. balahana), навіть українське слово **галузь** дехто вимовляє ґалузь. На сторінках преси можна прочитати Ґавел (ч. Havel), Ґельмут (нім. Helmut), гонор, ғоноровий (лаг. honor) і под.

Як бачимо, йдеться здебільшого про іншомовні слова, де через різні причини мовного та позамовного характеру не розрізняються фонеми h=g, ch=x та g'=l. До сплутування призводить беззастережне копіювання російських вимовних традицій. А ми ж маємо власні традиції відтворення чужих слів, які доволі вдало були застосовані в "Українському правопису" 1928 року, забороненому під час "боротьби з українським націоналізмом на мовному фронті" 1933-го. За тим правописом у давно засвоєних словах звук д передавався через г, бо це цілком відповідає духові нашої мови. Слушно завважував свого часу видатний український філолог і теолог Іван Огієнко: "**Ознакою української мови є тільки г (h), чому й чужі слова з г' ми українізуємо, цебто вимовляємо інтелігенція, гімназія, агітувати**". Інший славний син нашого народу, поет і перекладач Володимир Самійленко у відомій статті "Чужомовні слова в українській мові" писав:

"Наш люд, коли приймає ці слова, то систематично замінює в них звук г' звуком г... Інші ж мови не наводять на потребу заховання звука г', бо цей звук часто віддається в тих чужих мовах: у мові французькій звуком ж, в італійській - звуком дж, а в еспанській звуком х. А єси ж ті мови мають і звук г', як і латинська мова. Чи не ити й нам слідом за народною фонетизацією таких слів і там, де вимовляють: римлянин г', француз ж, італієць дж, а еспанець х - не вимовляти ні першого, ні другого, ні третього, ні четвертого, а наше п'яте, себто г?". Зрозуміла річ - питання риторичне.

Отже, нам, не обмежуючись наведеним у сучасному правописі! невеличким переліком слів із г', водночас не варто бентежити людей різними українсько-"**англійськими**" словниками. Поважаючи традиції свого народу, мусимо писати й вимовляти не лише Багами, Гаваї, Гавана, Гайдарабад, Гайдельберг, Гайті, Гамбург, Гановер, Гельсинкі, Гімалай, Гондурас, Йоганесбург, тобто закономірно відтворювати звук її українським г, а й Англія, Бельгія, Бенгалія, Гватемала, Генуя, Гібралтар, Гринвич, Грузія, Грюнвальд, Мадагаскар, Нікарагуа, галантерея, галера, галоп, гладіолус, граніт, гrot, де в оригіналі маємо г.

Тепер стало модним порушувати чинний правопис. Він, певна річ, потребує вдосконалення (це тема іншої розмови), але в ньому є речі, освячені доброю традицією, усталені та безсумнівні. Приміром, відсутній у нашій мові огублений приголосний е, що в різних мовах Європи позначається на письмі **о, oe, eu**, послидовно віддається неогубленим **e**: інженер, режисер, фундуклер, Берн, Ґете, Кельн. Деякі "вдосконалювачі" починають писати **Бьюрнс, Кьюльн**, хоч тут немає жодного пом'якшеного приголосного перед о (як в українському слові льон чи в російському прізвищі **Творкін**). Знову ж таки бездумно наслідують російський правопис. Але ж треба

зважати передусім на можливості своєї мови; не завадити і досвід інших народів, зокрема слов'ян. Наприклад, чехи (за традицією мов з латинською графікою) прізвища Goethe й Goncz пишуть так, як німці та угорці, проте, не маючи огубленого е, вимовляють по-своєму: Гете, Генц.

Ще більшої шкоди українській вимовно-звуковій системі завдають ті, що пишуть балет, колега, лекція, Лета. Адже за нормами української літературної вимови звук л перед е та й не твердий і не м'який, а нейтральний л, близький до середньоєвропейського І*, тому за всіма українськими правописами був, є та буде можливий тільки варіант ле: балет, колега, лекція, Лета тощо.

Стурбованість української інтелігенції невпорядкованістю вживання проривного і стала поштовхом до видання низки довідників на цю тему. Один із перших таких довідників уклав О.Негребецький**. Висловивши добре наміри й навівши вже згадану цитату зі статті В.Самійленка, автор пішов на розхитування усталених вимовних норм, пропонуючи писати і там, де його не вимовляють навіть греки: ареопаг, Агамемнон, Антигона, Ганімед, Пегас замість звичних для української та грецької мов ареопаг, Агамемнон, Антигона, Ганімед, Пегас та ін. З огляду на закони української фонетики неприйнятні поради п. Негребецького писати й вимовляти Гелена, леґато, Онг'стрем, Ръонт'ен, Шрьодинг'єр замість Гелена, леґато, Онг'стрем, Рент'ен, Шрединг'єр тощо. Позитивним у цьому виданні є чітке розмежування при передачі іншомовних звуків h (г) та ch (х). Наш сучасний правопис, на жаль, має тут хибний орієнтир - залежність від примх російської мови, яка через відсутність фрикативного г відтворює звук h то через г (і), то через x: Гейне, Гавайські острови, Гофманн і Хоффманн, Гельмут і Хельмут, Гелена й Хелена.

Тим часом українська мова може розрізняти ch, h та g:

ch

Харбін
Харида
харита
хартія
херувим
хірург
хлор
хорей

h

гайдук
гарт
геві метал
гепі енд
гінді Ганс
гіт (не хіт)
гобі (не хоббі)
гокей (не хокей)
гонор
гуманізм
магараджа
Гавлтман
Гамер(не Хаммер),
Гамлет
Гамсун
Ганібал
Гельмут
Гемін'веї(не Хемінгуей)
Генрих
Гонекер
Гоффман
Вальдгайм
Гумболт
Г'юм
Натањягу

g

Гете
Гю'го
Ге'ель і под.

Опублікований двома роками пізніше "Словник-довідник вживання літери і" в основному зорієнтований на правопис 1928 року, тому з більшістю його рекомендацій можна погодитися. Але, по-перше, тут повторюються огірхи згаданого правопису (агроном, діфтонг, енергія, металургія - це грецизми, писати й вимовляти їх треба не через і, а через г); по-друге, цьому виданню властиве подекуди надування літерою і. Є низка слів, які давнозасвоєні нашою мовою з фрикативним г: магазин, мangan, маргарин, роглик (того самого кореня, що й rіг), Фригія, Ягич. Немає підстав виконувати настанову довідника й запроваджувати написання та вимову ман'ган (та ще й з несправедливою позначкою "застаріле"), магазин, мар'гарин і т.ін.

Пропонований словник укладено на підставі реєстрів "Словаря української мови" за редакцією Б.Грінченка, "Правописного словника" Г.Голосекевича, "Довідника українських прізвищ" Ю.Редька, "Словника іншомовних слів" за редакцією академіка О.Мельничука, праць з історії та культури мови І.Огієнка й Б.Антоненка-Давидовича та власних досліджень у галузі етимології лексики української мови.

У словникові щодо використання фонем г та і у словах іншомовного походження застосовано засади "Українського правопису" 1928 року з деякими уточненнями, а саме:

а) проривний і фрикативний г слов'янських мов завжди відтворюються українським г, оскільки вживаються, як правило, в однокореневих лексемах;

- б) у всіх грецизмах уживається тільки г;
- в) у запозиченнях з інших мов фонема h послідовно передається через г;
- г) д у давно засвоєних словах також відтворюється українським г. Із власних назв це стосується насамперед найменувань країн, міст, гір, річок та інших ономастичних об'єктів;
- г) у неслов'янських антропонімах (іменах та прізвищах), а також у новіших загальних назвах розрізняємо h та g, що передаються відповідно через г та г': Hegel (нім.) - Гегель, heat (англ.) - гіт, regio (лат.) - регіон.

Питомі українські слова, що містять у своєму складі фонему г', подаються за лексикографічними джерелами.

Будова словника

Як складники реєстру виступають здебільшого слова (іменники, рідше інші частини мови). Похідні подаються під реєстром словом у такій послідовності: іменник, прикметник, дієприкметник, прислівник, дієслово, спочатку безпрефіксні, а далі в алфавітному порядку префіксальні. До іменників чоловічого роду наводиться закінчення родового відмінка однини: **агр'ус, -у; бравнінг, -а.**

Назви жінок, утворювані за допомогою наростка - *k/a/*, подаються при відповідних іменниках чоловічого роду в такий спосіб: **гугенот, -ка** (цебто чоловік **гугенот**, жінка **гугенотка**); інші утворення для позначення осіб жіночої статі стоять під реєстром словами в повній формі: **Греція, грек, грекиня.**

Фонетичні та фонетико-морфологічні варіанти реєстрового слова об'єднуються сполучником і: **гирлига і ґерлига, ґандж і ґанджа, джерготати і джерготіти.**

Часом у реєстр виноситься не слово, а його компонент:

а) **агро-** (біологія, ґрунтознавчий, техніка) - компонент стоїть на початку складного слова й пишеться разом: **агробіологія, агрогрунтознавчий, агротехніка**; **гігро-** (граф, скоп) - **гігограф** (наголошений перший складник), **гігроскоп** (наголошений другий складник);

б) **-графія** (гео, демо, моно, стено) - компонент складного слова стоїть у його кінці й пишеться разом: **географія, демографія, монографія, стенографія**;

в) **гама-** (-залізо, -проміння) - складне слово пишеться через дефіс: **гама-залізо, гама-проміння.**

При укладанні словника усунуто розбіжності в написанні слів того самого кореня - **автобіографія і автотренінг** (не аутотренінг'), гама - третя літера грецького алфавіту і гама- (не гамма-) проміння. Коли в лексикографічних джерелах зафіксовано два варіанти слова: інавгурація й інаугурація, словник рекомендує лише перший із них (з **ав**) як більш умотивований законами мов-джерел та української мови.

Далі

ФОНЕМИ Г та І

Словник і коментар

СЛОВА З ФОНЕМОЮ Г

Загальні назви

А

автотренін', -у
а́грус, -у
а́грусівка
а́грусовий
а́гу (виг.)
а́гусі
а́гукати
але́грі
але́гро (муз.)
ангажемент, -у
ангажований, заангажований
ангажувати, заангажувати
ангіна
ангінний
ангінозний
андерграунд, -у (мист.)
аро
арготизм
арготичний
аргонія (діал., жоржина)

Б

баг'єт, -а
бігос, -у (кул.)
бравнін', -а
бюргер, -а
бюргерський

В

віг'ям, -а
віг'онь, -і
віг'оневий

Г

ге́льянець, -нця
ге́льянство
герцо́г, -а
герцо́гіня
гідалъо
гугенот, -ка
гугенотський

І

і́абелок, -лка (шкіра молодого теляти)
і́абелковий
і́абзувати (ганьбити)
і́аблі (діал., вила)
і́ава
і́авега (зб.)
і́авеня

гав'ячий
гавити
заг'авити, прог'авити
Гавдеамус, -у (студентський гімн)
гавот,-у (старовинний
французький танець)
гавра (ведмежий барліг; паща)
гаврати
газда
газдиня
газдівка
газдівство
газдівський
газдинити
газдувати
галаґан, -а (діал., головешка; великий мідний горщик; поплавок)
галаґати (варнякати)
галаңці (вузькі штани)
галаңки (спідні)
галаңда (хабар)
ганг'стер,-а
ганг'стеризм
ганг'стерський
гандж, -у і ганджа
ганджовитий
ганджувати
ганок,-нку
ганковий
гара (паз, жолобець)
гарований
гарувати
гарсон, -а
гатунок,-нку
гахуватися (чепуритися)
гвалт, -у
гвалтівник
гвалтування
гвалтівний
гвалтовний
гвалтівно
гвалтовно
гвалтувати, зг'валтувати
гвер, -а (діал., рушниця)
гвинт, -а
гвинтовий
гвинтити, заг'винчувати
гевал, -а (діал., здоровило)
гег'ати і гаг'ати
ге-ге-ге (виг.)
гег'екати
гег'отати
гедзилля (тирса)
гедзунок, -нку (хист)
гедзъ, -я і гедз, -а
гедзел,-дзла (гедзъ)
гедзель, -дзля (ге.)
гедзень, -я (липневі дні,
коли гедзі особливо
дошкуляють худобі)
гедзатися
гедзкатися
гечатися
гейм, -у (спорт.)
гел (вигук, що відтворює крик гусей)
гелг'їт, -оту
гелг'отун
гелг'отуха
гелг'ати,
гелг'отати
гелета (діал., діжка на сир)
гелка (діал., гуля, пухлина)
генитив, -а
гер'єлі (гуси великої породи)
гер'отати і гер'отіти
гер'їт, -оту
гердан, -у (діал., нагрудна прикраса, пов'язка з бісеру)
герег'а (дзиґа)
герувати (правити)
герундив, -у
герундій, -ю

г'естапо
г'ето
г'ешефт, -у
г'зимс, -у (діал., карніз)
г'зитися
г'иг'нути
г'ила (діал., грижа; вид гри)
г'илавий
г'илун,-а
г'ирлиг'а і г'ерлиг'а
г'ільйотина
г'ільйотинувати
г'лей,-ю
г'лейкий
г'лейкуватий
г'лейовий
г'летчер, -у
г'льог'ати (жадібно ковтати)
г'ляг', -у і г'ляг'а (частина шлунка жуйних тварин, уживана для звурджування молока)
г'ляг'анець
г'ляг'анка
г'ляг'аний
г'ляг'ати
г'лямати (істи через силу)
г'лянс,-у
г'лянсувати
г'лясе
г'ніп, -а (діал., шевський ніж)
г'ніт, -ота
г'ноття
г'нотовий
г'ну (зоол.)
г'оґель-мог'ель, -ю і
г'оґоль-мог'оль, -ю
г'ой,-я
г'олка (безоста пшениця)
г'онг', -у
г'ондзоль, -я і г'ондзоля (брязкальце)
г'ондопа
г'ондольєр,-а
г'онт, -у і г'онта
г'онталь
г'онтар,-я
г'онтина
г'онтя
г'онтовий
г'орг'оші (діал., плечі)
г'оти
г'отський
г'отика
г'отичний
г'офре
г'офрований
г'офрувати
г'рамузляти (писати карплючками)
г'ран при
г'ранд, -а (іспанський шляхтич)
г'рант, -у
г'раса (діал., сапа)
г'расувати
г'рата, частіше мн. г'рати
г'ратки
г'ратований
г'ратчастий
г'ратувати, заг'ратувати
г'ратулювати (вітати)
г'ратуляція
г'ратуляційний
г'речний
г'речність
г'ринджоли, -ол
г'рис, -у (діал., висівки)
г'рог', -у
г'росбух,-а
г'руля (діал., картопля)
г'рулянка
г'рум, -а
г'рундзювати (діал., міцно зв'язувати)
г'рундзюватий
г'рут,-у

ґрунтівка
ґрунтовність
ґрунтування
ґрунтовний
ґрунтовно
ґрунтувати
ґрунтуватися
ґрунтознавство
ґрунтопідпушувач
ґрунтоахисний
безґрунтовний
безґрунтовність
необґрунтований
обґрунтувати
підґрунтя
ґрунь, -я (діал., верх гори)
ґу'ля (гуцульський верхній одяг із відлогою)
ґудзик, -а
ґудзиковий
ґудзикуватий
ґудзь, -я і ґудз, -а (ґудзик; ґуля; вузлик)
ґудноватий
ґудзуватий
ґулий (безрогий)
ґульден,-а
ґуля
ґулька
ґульовий
ґулястий
ґума
ґумка
ґумовик
ґумовий
прог'умовувати
ґумірабіка
ґург'уля (ґуля)
ґуру (санскр., учитель)
ґуст, -у
ґяур, -а (тюрк., іновірець, немусульманин)

Д

джер'отати і джер'отіти
джиг'іт, -а
джиг'ітський
джиг'ітувати
джунг'лі
дзиг'а
дзиг'ар, -я, дзиг'арі (мн.)
дзиг'лик, -а
динг'о
дої', -а
дриг' (виг.)
дриг'ати, задриг'ати

Е

екстравагантний
екстравагантність
елегантний
елегантність
ерцгерцог', -а

Ж

жарг'он, -у
жарг'онізм
жарг'онний
жиг'а (назва танцю)
жонг'лер, -ка
жонг'лювання
жонг'лерський
жонг'лювати

З

зиг'заг',-у
зиг'заг'оподібний

інавг'урація
інавг'ураційний
інг'редієнт, -а
інкоїнто

К

конг'ломерат, -у
конг'ломерація
конг'рес, -у
конг'ресмен, -ка
культуртрег'ер, -а
культуртрег'ерський

Л

лар'о (муз.)
ле'гато (муз.)
ле'гейда (діал., незgrabний)
ле'гінь, -я
ле'гітимація
ле'гітиміст
ле'гітимістський
ле'гітимний

М

ман'го
ман'говий
марг'иналія
марг'инальний
миг'а (пантоміма)
мор', -а (міра землі)
мустанг', -а

Н

не'гліже

П

персона ґрата
персона нон ґрата
пінг'-понг', -у
пфеніг', -а

Р

ре'г'у (кул.)
райхстаг', -у
ре'г'алія
ре'г'ата
ре'г'бі
ре'г'ент, -а
ре'г'ентство
ре'г'ентський
ре'г'іон, -у
ре'г'іональний
ре'г'іонарний (мед.)
ре'г'іламент, -у
ре'г'іламентація
ре'г'іламентувати
ре'г'лан, -а
резиг'нація
резиг'нувати
ремиг'ати
ремиг'ання
риксдаг', -у (шведський парламент)
ринг', -у
рислінг', -у

С

свінг', -у
сленг', -у
смог', -у
смокінг', -а
спаг'еті (кул.)
стағ'нація
стерлінг', -а
стерлінг'овий
сүг'естія

сүг'естивність
сүг'естивний

Т

танг'о
тирлиг'ач, -а (діал., поганий скрипаль)
то'а
томаг'авк, -а
тренін', -у

Ф

фагот, -а
фаготист
фата морг'ана
фірлі
фірляр
фірлювати
фрагмент, -у
фрагментарний
фуг'a (муз.)
фуг'ато (муз.)
фурдиг'ати (діал., крутити)

Х

хляг'a (діал., негода)
хуя
хурдиг'арня (в'язниця)

Ц

цуг', -у
цуг'овий
цуг'лі (діал., вуздечка)

Ш

швағер, -іра і швағрошвар'отати і швар'отіти (голосно й верескливо розмовляти)
шлаг'баум, -а
шляғер, -у

Я

яг'дташ, -а
ялове'а (безплідна вівця)
ягуар, -а

Іншомовні антропоніми

А

А'грипа

Б

Беринг'
Бург'ардт (Юрій Клен)

В

Вер'лій
Вольф'ганг'

Г

Габсбург'
Ге'ель

Г'

Гемін'веї
Гю'о
Галілей
Галуа
Ганді
Гар'антюа
Гарибальді
Гедимін
Гете
Го'ен
Голсуорсі

Гонкур
Готфрид
Готье
Гретхен
Григ'
Грим
Гринвич
Густав

Д

Данте Аліг'єрі
Де'га
Дюринг'

Е

Енг'ельс

З

Зиг'мунд Зиг'фрид

К

Каліг'ула
Кіллінг'

Л

Лесинг'
Лоенг'рин
Лонг'фело
Людвіг'

М

Маг'елан
Маг'еланова протока
Меринг'
Мопасан Гі де

Н

Найтинг'ейл

О

Ольг'ерд

П

Паг'аніні
Пантаг'рюель

Р

Рег'їна
Ри'олето
Родріг'о

Т

Таг'ор

У

Уленшпіг'ель Тиль

Ф

Фір'аро

Ю

Юнг'

Я

Яг'айлo і Яг'ело
Яг'елони
Яго
Ядвіг'a

Українські прізвища

Галамаг'а (д.відм. -дзі)
Гарнег'а (д.відм. -дзі)
Герег'а (д.відм. -дзі)
Гжицький
Голомог'а (д.відм. -дзі)
Гоць
Гудз
Гудзь
Гудзій
Дейнеға (д.відм. -дзі)
Джеваг'а (д.відм. -дзі)
Дзиг'а (д.відм. -дзі)
Дзиг'ар,-я
Ладиг'а (д.відм. -дзі)
Ломаг'а (д.відм. -дзі)
Недригайло
Папариг'а (д.відм. -дзі)
Реға (д.відм. -дзі)
Ремиг'а (д.відм. -дзі)
Садиг'а (д.відм. -дзі)
Салиг'а (д.відм. -дзі)
Сарамаг'а (д.відм. -дзі)
Татиг'а (д.відм. -дзі)
Фурдиг'а (д.відм. -дзі)
Цвиг'ун
Шмиг'а (д.відм. -дзі)
Штеліг'а (д.відм. -дзі)
Юрдиг'а (д.відм. -дзі)
Яриг'а (д.відм. -дзі)

* Словник українських прізвищ, які містять у своєму складі фонему г, буде доповнений при перевиданні.

Географічні назви

Авг'сбург'
Бранденбург'
Вініпег'
Віргінія
Гаага
Гайдельберг'
Гамбург'
Герце'овина
Гонконг'
Ганг',-у
Гетеборг'
Гетинген
Зальцбург'
Кенігсберг'
Копенга'ген
Люксембург'
Маг'дебург'
Нюрнберг'
Оренбург'
Петербург'
Пітсбург'
Страсбург'
То'о
Чика'о
Шлісельбург'
Шпільга'ген
Шпіцберг'ен
Штутгарт

Далі

ФОНЕМИ Г та Г'

Словник і коментар

СЛОВА ГРЕЦЬКОГО ПОХОДЖЕННЯ

(де не слід уживати проривного г')

А

Авгій
авгієві стайні
агава
агавовий
Агапій
Агапія
агат,-у
агатовий
Агата
Агатангел
агіографія
агностицизм, -у (філос.)
агностик
агностичний
агонія
агонічний
агонізувати
агора (іст.)
агорафобія (мед.)
аграрій, -я
аграрник
аграрний
агро- (біологія, ґрунтознавчий, техніка тощо)
алегорія
алегоризм
алегоричністьалегоричний
амальгама
амальгамація
амальгамний
амальгамувати
антел,-а
ангельський
ангідрид, -у
ангідридний
ангідридовий
ангідрит, -у
ангідритовий
антагонізм, -у
антагоніст, -ка
антагоністичний
апологія
аполог
апологет, -ка
апологетика
апологетичний
argon, -у (хім.)
аргонавт,-а
аргус,-а
архіпелаг, -у
астигмат, -а
астигматизм, -у

Г

гагат,-у
гагатовий
галактика
галактичний
галоген,-у
галогенний
галоїд,-у
галоїдний
гама (3-тя літера грецького алфавіту)
гама (барв, звуків, настроїв тощо)
гама- (-залізо, -проміння, -функція тощо)
гамета (біол.)
-гамія (моно, полі тощо)
ганглій, -я
гангрена
гангренозний
Ганімед
гапплологія
гармонія
гармонізація
гармонізований
гармонійний гармонізувати
енгармонізм
сингармонізм гарпія
гастро-, гастр-,
гастро- (гастероміцети, гастралгія, гастроподи тощо)
гастрит, -у (мед.)
гастрономія
гастроном
гастрономічний
Геба
гегемон, -а
гегемонія
гедонізм, -у
гедоніст, -ка
гедоністичний
геєна
-гей (апо, пери тощо)
Гекаба і Гекуба
Геката
гекатомба
гекзаметр, -у
гекзаметричний
гекса- (едр, хлоран тощо)
ектар, -а
екто- (ват, грам тощо)
гелій, -ю
-гелій (апо, пери тощо)
геліо- (скоп, стат тощо)
гелікон, -а
гелікоптер, -а
гельмінтологія
гельмінтолог
гема (мист.)
гематит, -у
гематоген, -у
гематологія
гематолог
гемо- (рой, торакс, філа тощо)
ген,-у
генеалогія
генеалогічний
генеза, (рідко) генезис, -у
генетика
генетичний
гео- (ботаніка, графія, логія, магнетизм тощо)
Георгій
гепард, -а
Гера
Геракл і Геркулес
герма
гермафрордит, -а
гермафрордитизм
герменевтика
герметичний
герметичність
Геродот
герой
героїзм
героїня

геройство
героїчний
герпетологія
герпетолог
гетера
гетеро- (гамія, генний, філія тощо)
Гефест
гіятус,-у
гіяцинт, -а
гіяциновий
гіант, -а
гіантизм
гіантський
гіантоманія
гігієна
гігієніст, -ка
гігієнічний
гіро- (граф, скоп тощо)
гідра
гідравліка
гідралічний
гідрат, -у
гідрант, -а
гідро- (біологія, енергія, ліз, логія, споруда тощо)
гіена
Гіменей
гімн, -у
гімназія
гімназист, -ка
гімназійний
гімнастика
гімнаст, -ка
гімнастичний
гінекей, -ю
гінекологія
гінеколог
гінекологічний
Гіпарх
гіпер- (бореєць, плазія, тонкі, трофія тощо)
гіпербола
гіперболічний
гіперболізувати
гіперболоїд, -а
гіпноз, -у
гіпнотизація
гіпнотизм
гіпнотизувати
гіпо- (стаз, таксис, тонкі, фіз тощо)
Гіпократ
гіпототам, -а
гіпотеза
гіпотетичний
гіпотенуза
гіпс, -у
гіпсовий
гіпсувати
гіпсо- (метр, метрія тощо)
гіро- (компас, скоп тощо)
гістологія
гістолог
гістологічний
глаукома (мед.)
Глафіра
Гликерія
глік-, гліко- (глікемт, глікоген, гліколіз тощо)
глюксаль
гліома
гліптика (мист.)
гліпт
гліпто- (генез, донт тощо)
гліцерин, -у
гліцериновий
гліцинія (бот.)глоса
глосарій, -ю
глосит, -у (мед.)глюкоза
глюкозний
-гноз (діа, про тощо)
гнома (літ.)
гносеологія
гносеологічний

гностик, -а
гностицизм, -у
гностичний
Голгота
голо- (гамія, графія, кост тощо)
гомеопатія
гомеопат
гомеопатичний
гомео- (морфем, полярний тощо)
Гомер
гомеричний
гомерівський
гомо- (генний, динамія, зиготність, сексуалізм тощо)
Гомора
горгона
Гордіїв вузол
горизонт, -у
горизонталь
горизонтальний
гормон, -у
гормональний
гормонотерапія
гороскоп, -у
грам, -а
-грам (кіло, мілі тощо)
грам- (-атом, -молекула тощо)
-грама (діа, епі, кардіо тощо)
граматика
граматист
граматичний
грамота
грамотій, -я
грамотність
грамотний
грамофон, -а
грамофонний
-граф (авто, епі, пара тощо)
графа
графити
графема
графіка
графік
графіт, -у
графіті
-графія (гео, демо, моно, стено тощо)
графо- (лог, ман тощо)
Греція
грек
грекиня
грецький
Григорій і Григорій, -ора
григоріанський і грекоріянський (календар)
гриф, -а
грифель, -я
грифон, -а

Д

дисгармонувати
діагональ
діагоналевий
діагональний
діафрагма
діафрагмування
діафрагмувати
демагогія
демагог
демагогічний
дисгармонія
дисгармонійний
дисгармонійний
дисгармоніювати

Е

єгіда
єго- (футуризм, центризм тощо)
єгоїзм, -у
єгоїст, -ка
єгоїстичність
єгоїстичний

еготизм, -у
екзегеза
екзегет
екзегетика
екзегетичний
еклога (літ.)
елегія
елегійний
елегічний
енергія
енергетик
енергетика
енергетичний
енергійний
енерго- (база, ємній, мережа тощо)
ерг, -а
єргастерій, -ю
єргативний (лінгв.)
єрго- (граф, метр, номіка тощо)

Є

євангелія, (заст.) євангеліс
євангелик
євангеліст
євангелічний
євангельський
Євген, (жін.) Євгенія
євгеніка (біол.)
євгеніст, -ка
євгенічний
Євграф

З

зиго- (гамія, морфний,
спбра тощо)
зигота (біол.)

I

ієрогліф, -а
ієрогліфічний
Л

летаргія
летаргійний
летаргічний
-лог (діа, ката, моно, про тощо)
логаритм, -а
логаритмічний
логаритмувати
логіка
логік
логічність
логічний
-логія (архео, гідро, еко, зоо, спелео тощо)

М

магіямаг
магізм
магік
магічний
магма
магматичний
магнезіт, -у
магнезитовий
магнезія
магнезійний
магнетизм, -у
магнетит, -у
магнетитовий
магнето
магнетон, -а
магній, -о
магнієвий
магніт, -у
магнітний
магнітити
магніто- (граф, лог, метр, фон тощо)
мега- (ваг, герц, літ, терій, фон тощо)
мегало- (завр, кефалія, манія тощо)

металургія
металург
металургійний
металургічний

О

олігархія
олігарх
олігархічний
оліго- (клас, трофний, френа тощо)
оргазм, -у
орган,-у
організм, -у
органіка
органічний
орган, -а (муз.)
органіст, -ка
органний
організація
організатор, -ка
організаторський
організований
організувати
дезорганізація
реорганізація
органо- (генез, логія, пластика тощо)
оргія
оргійний
оргіястичний

П

патогенез, -у
патогенний
патологія
патологічний
пегматит, -у (геол.)
пегматитовий
педагогія
педагог
педагогіка
педагогічний
пергамент, -у
пергаментний
пергаментовий
пергідроль, -ю
поліглот, -ка
програма
програміст, -ка
програмність
програмовість
програмний
програмовий
програмувати
запрограмований

С

сталагміт, -у
сталагмітовий
сталагтометр, -а
стратегія
стратег
стратегічний
стратиг, -а
архістратиг

троглодит, -а (англ.)
-ург (драмат, демі тощо)
-фаг (антропо, лото,
хроно тощо)
фаго- (терапія, цит тощо)

Далі

ФОНЕМИ Г та Г'

Словник і коментар

Було б дуже бажано усунути ще дві недоречності з чинного українського правопису.

За зразком **Евбея**, **Евклід**, **Евріпід**, **Евтерпа**, **Егейське море**, **Единбург**, **Епікур** тощо писати й вимовляти **Європа**, **Євпаторія**.

Звук **ф** слов'янські мови запозичили; українська мова (разом із білоруською) чинила йому опір найдовше: Степан, картопля, квасоля, Пилип, Пилипівка й ін. Тепер його маємо й ми, і, певна річ, немає ні сенсу, ні потреби викидати його зі слів **феномен**, **філантропія**, **філософія**, **футуризм** та численних інших. А ось уживати його там, де він відсутній у мові-джерелі, справа велими сумнівна. Ідеється про грецький міжзубний звук, що позначається літерою (лат. th). Майже в усіх мовах він відтворюється літерою т (крім російської). Ми теж здебільшого на його місці вживаємо т. Але в небагатьох словах ніяк не можемо відійти від стереотипів, нав'язаних нам із північного сходу. Думається, настав час відновити звукову справедливість і поряд зі словами бібліотека, гіяцнт, Еритрея, лабірінт, Лета, метод, ортональний, ортодоксальний, театр, тема, теорія та багатьма-багатьма іншими писати й вимовляти:

апотеоза
аритметика
дитирамб,-у
етер,-у
катедра
логарифм,-а
маратон,-у
міт,-у
мітвчний
мітологія
ортографія
ортопедія
патос
тиміям
Атени
Атос (Афон)
Бористен
Голгота
Етіопія
Картагена
Коринт
Партенон
Теби
Термопіли
Тесалія
Тракія
Амальтея
Голіат
Демостен
Естер, -і
Методій
Пітагор
Теміда
Темітокл
Теокрит
Теофан
Теофіл
Юдита

Маємо **Агатангела** (не Агафангела) Кримського, **Тадея** (не Фадея) Рильського, **Агату** (не Агафу) Турчинську. В українському народі широко вживалися імення **Текля**, **Тодось**, а **Феклами** та **Феодосіями** їх називали попи Московської православної церкви. Видатні митці українського слова завжди віддавали перевагу закономірним формам із т, а не штучним із **ф**. Ось лише кілька прикладів:

Осінній холодок над спраглою землею
Шатро галтоване широко розіп'яв.

Із рук його падуть, як з рога Амальтеї,
Плоди наліті вщерть і довгі пасма трав.
(Максим Рильський)

Пливе етер, струмую вітер,
Джерела б'ють нових поем.
(Павло Тичина)

Ще з тих століть, коли в серця
Вливалась пристрасть хтивого барока,
Що плинула з віків старого лабіринту,
Що поєднала іздаля
Вкраїнських брам рясне гілля
З вільготними акантами Коринту.
(Микола Бажан)

Як тішать нас озера, гори, квіти,
Роса, і теплий грім, і шепот віт.
І людська творчість підіймає міт
У саме небо, зорями розшите.
(Микола Зеров)

Я подивився вдруге. Він мене
Зробив Дніпром, чи то пак Бористеном.
Я ждав - він зараз орди прожене
Нутром блакитним в розпалі шаленім.
(Іван Драч).

Слово чести - приклад, вартий наслідування.

ЛІТЕРАТУРА

1. Антоненко-Давидович Б. Як ми говоримо. К., 1991.
2. Белецкий А.Д. Краткий очерк грамматики новогреческого языка// Новогреческо-русский словарь под редакцией А.А.Белецкого. М., 1950.
3. Вживання фонеми г'. Спроба довідника. Уклав О. Негребецький. К., 1991.
4. Голоскевич Г. Правописний словник. Х.-К., 1930.
5. Огіенко Іван (Митрополит Іларіон). Історія української літературної мови. К., 1995.
6. Пономарів О.Д. Стилістика сучасної української мови. К., 1993.
7. Редько Ю.К. Довідник українських прізвищ. За редакцією Івана Варченка. К., 1969.
8. Словарик української мови за редакцією Бориса Грінченка. Т. I-IV. К., 1958-1959.
9. Словник-довідник вживання літери г'. Львів, 1993.
10. Словник іншомовних слів. За редакцією О.С.Мельничука. К., 1977.
11. Сучасна українська літературна мова. Вступ. Фонетика. К., 1969.